

GIÁ TRỊ KHOA HỌC TRONG DI CHỨC CỦA CHỦ TỊCH HỒ CHÍ MINH VỀ XÂY DỰNG ĐOÀN KẾT TRONG ĐẢNG VÀ SỰ VẬN DỤNG VÀO XÂY DỰNG ĐẢNG CỘNG SẢN VIỆT NAM HIỆN NAY

TS. ĐỖ VĂN DƯƠNG (*)

Tóm tắt: Chủ tịch Hồ Chí Minh - lãnh tụ thiên tài của Đảng và dân tộc Việt Nam, người chiến sĩ lỗi lạc của phong trào cộng sản và công nhân quốc tế, đã cống hiến trọn đời cho sự nghiệp cách mạng Việt Nam và nhân dân thế giới. Trước lúc đi xa, Người đã để lại cho dân tộc Việt Nam bản Di chúc bất hủ, với những giá trị khoa học bền vững, vô giá. Bản Di chúc đề cập một cách toàn diện và sâu sắc về những vấn đề cơ bản của cách mạng Việt Nam, trong đó có những giá trị khoa học hết sức to lớn về công tác xây dựng Đảng, định hướng về xây dựng sự đoàn kết, thống nhất trong Đảng, để Đảng ta mãi xứng đáng là người lãnh đạo, người đầy tớ thật trung thành của nhân dân.

Từ khóa: giá trị khoa học; Di chúc; Chủ tịch Hồ Chí Minh; đoàn kết, thống nhất; xây dựng Đảng

1. Những giá trị khoa học trong Di chúc về xây dựng đoàn kết, thống nhất trong Đảng

Nhận thức sâu sắc lý luận của Chủ nghĩa Mác-Lênin về đoàn kết, thống nhất trong Đảng, trong suốt quá trình lãnh đạo cách mạng Việt Nam, Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn coi đoàn kết, thống nhất trong Đảng là vấn đề quan trọng, có ý nghĩa sống còn để giữ vững vai trò lãnh đạo cách mạng của Đảng.

Trong Di chúc, lời Người dặn dò đầu tiên là về Đảng, về sự đoàn kết thống nhất trong Đảng: “Trước hết nói về Đảng... Đoàn kết là một truyền thống cực kỳ quý báu của Đảng và của dân ta. Các đồng chí từ Trung ương đến các chi bộ cần phải giữ gìn sự đoàn kết nhất trí của Đảng như giữ gìn con ngươi của mắt mình”⁽¹⁾. Người khẳng định: “Sức mạnh của Đảng là ở sự đoàn kết, nhất trí”⁽²⁾ và trong tư duy lý luận của Chủ tịch Hồ Chí Minh, đoàn kết là thuộc tính cơ bản của Đảng Cộng sản Việt Nam, là truyền thống cực kỳ quý báu của nhân dân, có giá trị xuyên suốt, lâu bền, kế tiếp nhau, chứ không

(*) Trường Chính trị tỉnh Đắk Lắk(*)

phải là hiện tượng cá biệt, nhất thời. Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Đảng ta là một Đảng lãnh đạo. Tất cả cán bộ và đảng viên dù ở cương vị khác nhau, làm công tác khác nhau, cũng đều phải đoàn kết nhất trí để làm tròn nhiệm vụ của Đảng giao cho”⁽³⁾.

Từ thực tiễn lãnh đạo cách mạng Việt Nam, Hồ Chí Minh khẳng định: “Nhờ đoàn kết chặt chẽ, một lòng một dạ phục vụ giai cấp, phục vụ nhân dân, phục vụ Tổ quốc, cho nên từ ngày thành lập đến nay, Đảng ta đã đoàn kết, tổ chức và lãnh đạo nhân dân ta hăng hái đấu tranh tiến từ thắng lợi này đến thắng lợi khác”⁽⁴⁾. Theo quan điểm Hồ Chí Minh, đoàn kết thống nhất trong Đảng phải dựa trên nguyên tắc tôn trọng và thực hiện đúng chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước, giữ nghiêm kỉ luật của Đảng. Đoàn kết thống nhất vì mục tiêu lí tưởng cách mạng, vì lợi ích của giai cấp, của Đảng, của nhân dân và toàn thể dân tộc, không phải đoàn kết thống nhất để bảo vệ lợi ích cục bộ của một bộ phận hay cá nhân, bất chấp sự vi phạm chủ trương, chính sách, pháp luật.

Để giữ gìn đoàn kết thống nhất trong Đảng, Chủ tịch Hồ Chí Minh rất coi trọng nguyên tắc tự phê bình và phê bình. Theo Người, “thường xuyên và nghiêm chỉnh tự phê bình và phê bình là cách tốt nhất để củng cố và phát triển sự đoàn kết và thống nhất của Đảng”⁽⁵⁾. Do đó, tự phê bình và phê bình cần tiến hành thường xuyên như “rửa mặt hàng ngày” theo phương châm từ trên xuống, từ dưới lên. “Nội bộ Đảng phải đoàn kết, nhất trí, đoàn kết không phải ngoài miệng mà đoàn kết trong công tác, trong phê bình và tự phê bình giúp nhau cùng tiến bộ”⁽⁶⁾. Chủ tịch Hồ Chí Minh coi tự phê bình và phê bình là “cách tốt nhất”, hữu hiệu nhất để phát huy ưu điểm, sửa chữa sai lầm, khuyết điểm, nâng cao đạo đức cách mạng, không phải đoàn kết theo “kiểu dĩ hòa vi quý”, thủ tiêu đấu tranh trước các biểu hiện sai phạm, bao che khuyết điểm lẫn nhau. Người khẳng định: “Muốn đoàn kết chặt chẽ là phải thật thà tự phê bình, thành khẩn phê bình đồng chí và những người xung quanh, phê bình, tự phê bình thật thà để cùng nhau tiến bộ, để đi đến càng đoàn kết. Đoàn kết, phê bình, tự phê bình thật thà để đi đến đoàn kết hơn nữa”⁽⁷⁾.

Di chúc của Chủ tịch Hồ Chí Minh còn định

hướng biện pháp thực hiện đoàn kết, thống nhất trong Đảng hiện nay gắn với vấn đề dân chủ trong Đảng: “Trong Đảng thực hành dân chủ rộng rãi, thường xuyên và nghiêm chỉnh tự phê bình và phê bình là cách tốt nhất để củng cố và phát triển sự đoàn kết và thống nhất của Đảng. Phải có tình đồng chí thương yêu lẫn nhau”⁽⁸⁾. Nghiên cứu về biện pháp thực hành dân chủ rộng rãi, thường xuyên và nghiêm chỉnh tự phê bình và phê bình của Hồ Chí Minh càng thấm thía giá trị định hướng của *Di chúc* trong bối cảnh hiện nay. Giá trị đó đã được Đảng ta vận dụng và triển khai thực hiện Nghị quyết Trung ương 4 (khóa XI) và Nghị quyết Đại hội lần thứ XII của Đảng với thực hành dân chủ, nâng cao chất lượng tự phê bình và phê bình trong Đảng. Tư tưởng trên cho thấy, *Di chúc* đánh giá rất cao tính ưu việt của biện pháp tự phê bình và phê bình đối với thực hiện đoàn kết, thống nhất trong Đảng và các tổ chức xã hội khác.

Chủ tịch Hồ Chí Minh không chỉ kêu gọi, vận động toàn Đảng, toàn dân phải đoàn kết, thống nhất, mà chính Người là hiện thân của tinh thần đại đoàn kết toàn dân tộc, linh hồn của sự đoàn kết, thống nhất trong Đảng. Người đã thu hút, tập hợp, cảm hóa mọi người bằng chính tấm gương tận trung với nước, tận hiếu với dân; bằng chính cuộc đời cần, kiệm, liêm, chính, chí công vô tư; bằng tình thương yêu vô hạn đối với con người, trước hết là những người lao động. Sự hài hòa giữa tư tưởng và hành động, nói luôn đi đôi với làm và đạo đức, nhân cách của Người đã thực sự quy tụ mọi lực lượng trong xã hội, trở thành động lực, sức mạnh đoàn kết, thống nhất trong Đảng.

Trong *Di chúc*, phần nói về Đảng đã thực sự trở thành giá trị bất hủ, là kết quả của quá trình dày công nghiên cứu lí luận và tổng kết thực tiễn về xây dựng Đảng Mácxít Lêninnít, mà chính Người đã sáng lập, giáo dục và rèn luyện. Đó là những vấn đề trọng yếu trong công tác xây dựng Đảng mà Đảng phải phấn đấu thực hiện trong mọi thời kì của cách mạng. Từ vấn đề xây dựng khối đoàn kết, thống nhất trong Đảng, thực hành dân chủ, tự phê bình và phê bình, về tình đồng chí thương yêu nhau đến vấn đề Đảng cầm quyền, về đạo đức cách mạng, về xây dựng thể hệ cách mạng cho đời sau và vấn đề lãnh

đạo phát triển kinh tế, văn hóa, chăm lo cuộc sống cho nhân dân.

Cả cuộc đời vĩ đại của Chủ tịch Hồ Chí Minh đã gắn liền với công cuộc cách mạng giải phóng dân tộc, gắn liền với việc xây dựng, giáo dục và rèn luyện Đảng để Đảng luôn vững mạnh, xứng đáng với sứ mệnh thiêng liêng mà dân tộc và cách mạng giao phó. Đi qua 50 mùa xuân, những di huấn để lại cho Đảng trong *Di chúc* đã luôn là động lực lớn, là bệ đỡ lí luận có tính chất cương lĩnh để Đảng đẩy mạnh công cuộc xây dựng chính đốn hàng ngũ, tổ chức và hoạt động, tiếp tục đưa cách mạng Việt Nam tiến lên giành nhiều thắng lợi mới.

3. Sự vận dụng những giá trị trong *Di chúc* về xây dựng đoàn kết, thống nhất của Đảng Cộng sản Việt Nam trong tình hình hiện nay

Thấm nhuần tư tưởng và thực hiện *Di chúc* của Chủ tịch Hồ Chí Minh, qua hơn 30 năm khởi xướng và lãnh đạo sự nghiệp đổi mới đất nước, Đảng luôn coi trọng, giữ gìn và phát huy đoàn kết, thống nhất trong Đảng. Tư tưởng về đoàn kết, thống nhất trong Đảng là một trong những nội dung xuyên suốt bản *Di chúc* và có giá trị trường tồn đối với định hướng tạo dựng, củng cố, phát huy sức mạnh tổng hợp trong Đảng và sự đồng thuận trong nhân dân. Đây là nhân tố quan trọng, quyết định những thắng lợi trong sự nghiệp đổi mới đất nước hiện nay.

Thực tế ở một số tổ chức cơ sở đảng cho thấy, ở đâu và lúc nào nội bộ Đảng đoàn kết, nhất trí, trước hết là các cơ quan lãnh đạo, đội ngũ cán bộ chủ chốt của Đảng đoàn kết thống nhất, thì ở đó, quần chúng tin yêu và gắn bó với Đảng. Khi đó Đảng sẽ tập hợp được lực lượng, quy tụ được quần chúng quanh mình và thực hiện thắng lợi nhiệm vụ cách mạng đặt ra. Ngược lại, nếu ở đâu, nội bộ Đảng không đoàn kết, thống nhất, thì không những chỉ có hại trong nội bộ Đảng, mà còn làm cho quần chúng không tin Đảng. Vì vậy, đoàn kết, thống nhất trong Đảng vừa là điều kiện, vừa là mục tiêu để xây dựng, chính đốn Đảng ngày càng trong sạch và vững mạnh.

Nghị quyết Trung ương 4, khóa XII khẳng định: “Nhìn một cách tổng thể, trong suốt quá trình xây dựng, chiến đấu, trưởng thành và lãnh đạo cách mạng, hơn 86 năm qua, Đảng ta luôn giữ vững bản

lĩnh chính trị, bản chất cách mạng và khoa học; kiên định chủ nghĩa Mác - Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh, mục tiêu độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội; thường xuyên tự đổi mới, tự chỉnh đốn và ngày càng lớn mạnh...”⁽⁹⁾. Quá trình tự phê bình và phê bình đã góp phần đấu tranh với những suy nghĩ và hành vi sai trái nhằm cảnh tỉnh, răn đe, từng bước ngăn chặn, đẩy lùi tham nhũng, tiêu cực... Tiếp đến là Nghị quyết Trung ương 7 (khóa XII) với phương hướng: “Tập trung xây dựng đội ngũ cán bộ cấp chiến lược ngang tầm nhiệm vụ”, được hiểu như là một bước cụ thể hóa tinh thần xây dựng sự đoàn kết, trong sạch của Đảng từ “Trung ương đến các chi bộ...” trong tình hình mới. Yêu cầu cán bộ cấp chiến lược thực hiện “nêu gương” trong thực hiện đoàn kết, rèn luyện đạo đức cách mạng là cơ sở cho các tổ chức khác trong hệ thống chính trị và toàn xã hội, đồng thời phát huy sức mạnh tổng hợp theo định hướng tư tưởng Hồ Chí Minh trong *Di chúc* của Người.

Tuy nhiên, trước những tác động của kinh tế thị trường, một bộ phận cán bộ, đảng viên, có cả cán bộ cấp cao đã chạy theo chủ nghĩa cá nhân; một số tổ chức Đảng có biểu hiện mất đoàn kết nội bộ, chưa tôn trọng và thực hiện chưa đúng nguyên tắc tập trung dân chủ. Tình trạng “suy thoái tư tưởng, chính trị, đạo đức, lối sống” trong một số cán bộ, đảng viên ở nước ta có thể coi là biểu hiện xa rời định hướng tư tưởng của bản *Di chúc* về vấn đề đoàn kết trong Đảng, làm suy giảm lòng tin của nhân dân. Việc tự phê bình và phê bình có nơi trở nên hình thức; những biểu hiện cơ hội chủ nghĩa, “lợi ích nhóm”, tính cục bộ địa phương đã xuất hiện ở một số nơi và phá hoại sự đoàn kết thống nhất trong Đảng. Bên cạnh đó, các thế lực thù địch luôn tìm cách kích động, chia rẽ nội bộ, gây mất đoàn kết trong Đảng. Chính vì vậy, tăng cường đoàn kết, thống nhất trong Đảng từ Trung ương đến cơ sở là điều tất yếu và cấp bách trong giai đoạn hiện nay.

Hiện nay, để vận dụng sáng tạo những giá trị khoa học trong *Di chúc* của Chủ tịch Hồ Chí Minh về xây dựng đoàn kết, thống nhất trong Đảng theo tôi, cần thực hiện tốt những nội dung sau:

Một là, xây dựng sự đoàn kết thống nhất trong Đảng phải dựa trên cơ sở Chủ nghĩa Mác - Lênin,

tư tưởng Hồ Chí Minh và chủ trương, đường lối của Đảng Cộng sản Việt Nam

Đây là vấn đề quan trọng đầu tiên, vì chúng ta biết rằng, Chủ nghĩa Mác - Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh là nền tảng tư tưởng cho hành động của Đảng. Trên cơ sở đó, dựa vào điều kiện cụ thể của đất nước, Đảng vạch ra đường lối chiến lược và sách lược. Đường lối đó phản ánh mục tiêu đấu tranh, phương hướng hành động, chủ trương thực hiện, những bước đi quan trọng của một giai đoạn cách mạng mới. Như vậy, đường lối của Đảng là hướng chiến lược của một giai đoạn lịch sử, là ngọn cờ để tập hợp lực lượng, đồng thời sự thống nhất về tư tưởng là tiền đề cho sự thống nhất về tổ chức.

Hai là, thực hiện nguyên tắc tập trung dân chủ, tự phê bình và phê bình, kiên quyết đấu tranh chống chủ nghĩa cá nhân, cơ hội, cục bộ, "thân quen, cánh hẩu"

Dân chủ là điều kiện quan trọng để có đường lối, nghị quyết đúng. Đó là phương pháp căn bản để khắc phục những bất đồng về tư tưởng. Nhưng, dân chủ rộng rãi không tách rời với tập trung nghiêm ngặt. Tập trung bảo đảm cho sự thống nhất về ý chí và hành động, bảo đảm cho kỉ luật Đảng được chấp hành triệt để. Dân chủ rộng rãi sẽ tạo điều kiện khắc phục những bất đồng về tư tưởng. Trong xu thế toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế hiện nay, nhiều vấn đề mới trong và ngoài nước được đặt ra, đòi hỏi Đảng phải thực sự phát huy dân chủ trong sinh hoạt đảng; mỗi cán bộ, đảng viên phải thể hiện trách nhiệm trước những vấn đề chung để tạo sự thống nhất trong Đảng. Ngoài ra, tự phê bình và phê bình là một cách tốt để giải quyết mâu thuẫn, loại ra khỏi tổ chức đảng những người mất đoàn kết, tạo sự thống nhất trong Đảng. Kiên quyết đấu tranh chống chủ nghĩa cá nhân, cơ hội, cục bộ, "thân quen, cánh hẩu".

Ba là, đề cao vai trò, trách nhiệm của người đứng đầu đối với việc giữ gìn sự đoàn kết, thống nhất trong tổ chức đảng

Thực tế cho thấy, từ trước đến nay, Đảng rất đề cao vai trò, trách nhiệm của người đứng đầu đối với việc giữ gìn sự đoàn kết, thống nhất trong tổ chức đảng và trong các cơ quan, đơn vị. Tuy nhiên, thực tế ở nhiều nơi, chính người đứng đầu, chịu trách

nhiệm trước cấp ủy cấp trên và cấp ủy cấp mình lại chưa gương mẫu về vấn đề thực hiện đoàn kết, thống nhất trong nội bộ, chưa coi việc xây dựng khối đại đoàn kết, thống nhất trong nội bộ là vấn đề then chốt quyết định mọi thành công. Chính vì vậy, việc lựa chọn người đứng đầu có đủ phẩm chất, năng lực, giữ vai trò tiên phong, gương mẫu là rất quan trọng. Người đứng đầu cơ quan, đơn vị phải thực sự công bằng, công tâm trong xử lí công việc, phải thực sự là trung tâm đoàn kết của tập thể, cơ quan, đơn vị.

Bốn là, phát huy ý thức đoàn kết tự giác của mỗi cán bộ, đảng viên trong tổ chức đảng

Mỗi cán bộ, đảng viên cần nhận thức đầy đủ vai trò của việc đoàn kết, thống nhất trong Đảng, tránh các biểu hiện bè phái, cục bộ, địa phương gây chia rẽ, mất đoàn kết trong nội bộ cơ quan, đơn vị, có như vậy mới xây dựng được một tổ chức đảng trong cơ quan đơn vị thực sự trong sạch, vững mạnh. Đảng là tổ chức chính trị cao nhất của nhân dân, của dân tộc, các đảng viên đều tham gia tổ chức một cách tự giác, tự nguyện; việc giữ vững và thực hiện nghiêm minh các nguyên tắc của Đảng không chỉ là nguyện vọng của nhân dân, mà còn là trách nhiệm của mỗi đảng viên. Mỗi đảng viên, nhất là đảng viên giữ trọng trách lãnh đạo, phải cương quyết chống chủ nghĩa cá nhân, chủ nghĩa cơ hội trong chính bản thân trước những tác động từ bên ngoài. Chủ tịch Hồ Chí Minh từng nhấn mạnh: chủ nghĩa cá nhân, chủ nghĩa cơ hội chính là căn nguyên của mất đoàn kết, thống nhất trong Đảng.

Năm là, bồi dưỡng tình thân ái, tình đồng chí cho cán bộ, đảng viên là biện pháp cần thiết để giữ gìn sự đoàn kết thống nhất trong Đảng

Cách mạng đòi hỏi đội ngũ cán bộ đảng viên phải gắn bó chặt chẽ với nhau không chỉ bằng tổ chức, mà còn gắn bó với nhau bằng tình thương và lòng nhân ái của những người cùng chí hướng, chung lí tưởng. Để có sự đoàn kết, thống nhất thực sự, bên cạnh tinh thần, lí trí, trong mỗi cán bộ, đảng viên phải có tình thương yêu đồng chí, có lòng nhân ái, nhân hậu. Trong thực hiện nhiệm vụ, không chỉ là đặt ra yêu cầu hoàn thành công việc, mà còn phải có sự cảm thông, chia sẻ, giúp đỡ nhau cùng hoàn thành công việc. Vì vậy, đề duy trì và bồi đắp

đoàn kết, thống nhất thì từng tổ chức đảng bên cạnh việc phải chú trọng giáo dục ý thức trách nhiệm, còn phải thường xuyên bồi dưỡng tình thân ái, tình thương yêu, cảm thông chia sẻ, tinh đồng chí.

Sáu là, đổi mới công tác kiểm tra, giám sát và kỷ luật của Đảng, xử lý nghiêm những đảng viên, tổ chức có khuyết điểm

Các tổ chức đảng cần quán triệt đầy đủ các nội dung nêu trên đến cấp ủy đảng và toàn thể đảng viên. Điều này giúp họ nhận thức rõ tầm quan trọng đặc biệt của công tác kiểm tra, giám sát đối với việc đổi mới chính đôn Đảng. Tăng cường công tác kiểm tra, giám sát chống quan liêu, tham nhũng lãng phí và những hiện tượng gây mất đoàn kết trong Đảng. Phải thật sự sát dân, thân dân, nắm chắc tâm tư, nguyện vọng của nhân dân. Đảng cầm quyền nhưng nhân dân là chủ. Đảng lấy dân làm gốc. Chính gốc này đem lại nguồn sinh lực vô tận cho Đảng. Đảng phải thường xuyên chăm lo, củng cố mối quan hệ máu thịt giữa Đảng với nhân dân. Mọi biểu hiện của bệnh quan liêu, xa dân đều làm suy yếu Đảng, không còn là hạt nhân của khối đại đoàn kết toàn dân tộc.

Đoàn kết, thống nhất trong Đảng dựa trên cơ sở đấu tranh bảo vệ những nguyên tắc của Đảng, chứ không phải sự thỏa hiệp vô nguyên tắc. Đảng chỉ có thể bảo đảm sự đoàn kết, thống nhất thật sự trên cơ sở đấu tranh kiên quyết loại bỏ phần tử

cơ hội chủ nghĩa, núp dưới chủ nghĩa xã hội để chống lại chủ nghĩa xã hội; lợi dụng đổi mới của Đảng để đưa đất nước đi chệch hướng xã hội chủ nghĩa... Đoàn kết không có nghĩa là xuôi chiều. Thông qua trao đổi, thảo luận sẽ đi đến nhất trí cao hơn.

Nghiên cứu *Di chúc* của Chủ tịch Hồ Chí Minh, càng thấy tầm vóc tư tưởng của Người có sức sống vượt thời gian đối với dân tộc ta nói chung và công tác xây dựng Đảng nói riêng. Mỗi cán bộ, đảng viên cần nghiên cứu nghiêm túc, quán triệt sâu sắc, đồng thời suy ngẫm và chuyển hóa vào tình cảm, thái độ, động cơ, đặc biệt phải chiến thắng những cám dỗ của vấn đề lợi ích cá nhân; sẵn sàng cống hiến, hy sinh cho nhân dân và cho Đảng, nhất là trong tình hình hiện nay. □

(1) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 15, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2011, tr.611

(2) Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 14, tr.28

(3) Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 14, tr.186

(4) và (5) Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 15, tr.611 và 611

(6) Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 12, tr.151

(7) Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 10, tr.584

(8) Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 15, tr.611

(9) Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện Hội nghị lần thứ tư Ban Chấp hành Trung ương khóa XII*, Văn phòng Trung ương Đảng, Hà Nội, 2016, tr.19

ĐỒNG CHÍ PHAN VĂN ĐÁNG...

(tiếp theo trang 11)

(1) *Biên niên Lịch sử Trường Đảng miền Nam, 44 năm Trường Đảng miền Nam - Trường Nguyễn Ái Quốc khu vực II*, 1993, tr 19

(2) Nguyễn Minh Triết, Những ấn tượng sâu đậm về anh Hai Văn, trích trong *Phan Văn Đáng, Cuộc đời và sự nghiệp*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006

(3) Bài nói chuyện của đồng chí Phan Văn Đáng trong buổi lễ khai giảng khóa 4 trường Nguyễn Ái Quốc miền Nam (ngày 21-12-1969) trong *Phan Văn Đáng, Cuộc đời và sự nghiệp*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006

(4) Bài phát biểu tại cuộc họp liên tịch giữa Ban Tổ chức

và Ban Tuyên huấn về vấn đề tổ chức và đào tạo cán bộ (ngày 4-10-1972), trong *Phan Văn Đáng, Cuộc đời và sự nghiệp*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006

(5) và (6) Phan Văn Đáng, *Cuộc đời và sự nghiệp*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006, tr.8

(6) Nguyễn Chiến Thắng, Phan Văn Đáng - *Sứ giả hòa bình*, trích trong *Phan Văn Đáng, Cuộc đời và sự nghiệp*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006

(7) Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh, Phân viện Thành phố Hồ Chí Minh, *50 năm Trường Đảng miền Nam*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1999, tr.42